

PEDAGOGICAL SCIENCES

FORMATION OF FIGURATIVE THINKING IN SENIOR PRESCHOOL CHILDREN WITH SEVERE SPEECH DISORDERS THROUGH THE IMPLEMENTATION OF EIDETIC TECHNIQUES

Nikolenko A.,

speech therapist, Shichi School development and correction center, Kyiv, Ukraine

Тучина К.,

PhD in Psychology, Senior lecturer, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,

Kyiv, Ukraine

Taran O.,

PhD in Psychology, Associate Professor, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine

Khomyk T.,

PhD in Pedagogy Senior lecturer, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,

Kyiv, Ukraine

Kosianchuk A.

Lecturer, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine

ФОРМУВАННЯ ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНІК ЕЙДЕТИКИ

Ніколенко А.

логопед, центр розвитку та корекції Chichi School, м. Київ, Україна

Тучина К.

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

Таран О.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

Хомик Т.

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

Косянчук А.

викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10899400>

Abstract

The article is devoted to the problem of forming figurative thinking in children of senior preschool age with severe speech disorders. The article introduces the definition of the concept of «figurative thinking». The article presents scientific researches on the peculiarities of the state of formation of figurative thinking in senior preschool children in ontogenesis and dysontogenesis, and the use of eidetics in the process of teaching and upbringing of senior preschool children. Based on the analysis of scientific literature, there is a noticeable lack of emphasis on the application of eidetic techniques in formation of figurative thinking in senior preschool children with severe speech disorders.

The main method of the study was a psychological experiment consisting of three stages – stating, formative and control. At the first stage, when the study of figurative thinking was carried out through the study of figurative memory by three parameters – «ability to create images», «ability to operate images», «ability to create and operate images based on associations», it was stated that the level of figurative thinking formation in senior preschool children with severe speech disorders is insufficient compared to children with typical speech development. In this regard, a methodology for the formation of figurative thinking in senior preschool children with severe speech disorders using eidetic techniques, consisting of two stages, has been developed and tested. The I stage – teaching children to create mental images by establishing various associations with objects or phenomena through the maximum use of sensory systems; The II stage – practicing the use of images created on the basis of associations, as well as images previously created and stored in children's memory, and transforming one image into another. The article presents the generalized results of the formative stage of the experiment, using the χ^2 -criterion to statistically prove the effectiveness of the formative methodology. Based on the results of the study, conclusions are drawn and prospects for further research are outlined.

Анотація

У статті представлено наукові дослідження про особливості стану сформованості образного мислення у дітей дошкільного віку; про використання ейдетики в процесі навчання та виховання цих дітей. На основі аналізу наукових джерел засвідчено недостатню увагу щодо застосування технік ейдетики для формування образного мислення у дітей із загальним недорозвитком мовлення.

Основним методом дослідження виступив психологічний експеримент. Було здійснено дослідження образного мислення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення та типовим розвитком через дослідження образної пам'яті за трьома параметрами – «здатність до створення образів», «здатність до оперування образами», «здатність до створення та оперування образами на основі асоціацій». Констатовано недостатній рівень сформованості образного мислення у досліджуваній категорії дітей у порівнянні з дітьми з типовим розвитком. Розроблено та апробовано методику з формування образного мислення з використанням технік ейдетики. Репрезентовано узагальнені результати формувального етапу експерименту, за допомогою χ^2 -критерія статистично доведено ефективність формувальної методики, сформульовано висновки.

Keywords: eidetic technique, mental imagery, imaginative memory, image processing, speech disorders, cognitive functions, communication.

Ключові слова: ейдетика, мисленнєвий образ, образна пам'ять, оперування образами, порушення мовлення, когнітивні функції.

Вступ. Розвиток пізнавальних психічних процесів, зокрема мовлення та мислення, у старшому дошкільному віці відіграє важливу роль не лише для того, щоб діти могли орієнтуватися в навколишньому світі та усвідомити себе та інших в ньому, а і для забезпечення успішного переходу до шкільного навчання. Провідне значення у цьому контексті набуває образне мислення.

Як зазначає Н. Ваганова, при типовому розвитку до чотирирічного віку у дитини в цілому завершується процес формування таких основних психічних функцій, як зорове сприймання, увага та короточасна пам'ять, що створює необхідне підґрунтя для становлення та розвитку образного мислення. Головною зміною мисленнєвого процесу в цьому віці є «переклад зовнішньої дії у внутрішній план, що надає можливість дитині «діяти в умі». Завдяки подальшому розвитку систем перцепції, пам'яті, уваги дитина може розв'язувати різні мисленнєві задачі не тільки в ході практичних дій з предметами, але й вже «діяти в умі», тобто з опорою на образи – уявлення про ці предмети» (Н. Ваганова, 2020). Кульмінацією розвитку образного мислення є старший дошкільний вік (5-6 (7) років), коли діти починають вже вільно користуватися мисленнєвими образами [6, с. 50-51].

Аналіз сучасних психологічних та психолінгвістичних досліджень (С. Лодатко, 2013; А. Чемерпільська, 2015; І. Фурманюк, 2021) засвідчив, що образне мислення – це складний процес пізнання та відображення дійсності, основний спосіб розумової діяльності дітей старшого дошкільного віку, що характеризується здатністю до створення та оперування подумки образами предметів та явищ з метою розв'язання різноманітних повсякденних та навчальних завдань, сприймання та відтворення інформації, вираження своїх думок. Таким чином, діти з достатнім рівнем сформованості образного мислення можуть не лише подумки планувати свої дії, розуміти та користуватися схематичними зображеннями, а і розв'язувати математичні приклади, лексично та граматично правильно оформлювати

свої думки, вправно переказувати тексти та складати зв'язні розповіді за малюнком або серією малюнків тощо [8; 16; 17].

Важливо зазначити, що в закордонній літературі види мислення мають інші назви і тлумачення. Щодо образного мислення, то в джерелах використовується аналог «mental imagery» – це навички створювати образи інформації в уяві (B. Algozzine & P. Douville, 2004). Досліди I. Voerma, S. Mol & J. Jolles детально висвітлюють роль ментального уявлення в процесі читання зображень та розуміння оповідей. Стаття висвітлює важливість цього аспекту для розвитку когнітивних навичок у читачів, що підтверджує взаємозв'язок і взаємовплив першої та другої сигнальної систем [1, с. 36; 2].

О. Новікова поділяє образне мислення на п'ять підструктур: топологічну, проєктивну, упорядковану, метричну та композиційну. Топологічна підструктура образного мислення повільно, послідовно та детально створює в уявленні дитини необхідний образ або візуальні перетворення, ніби «вирощуючи» їх. Проєктивна допомагає встановити схожість між предметом і його різноманітними зображеннями. Упорядкована базується на порівнянні й оцінюванні, що дозволяє виокремлювати різноманітні властивості, встановлювати та класифікувати відношення за різними ознаками (розміром, відстанню, формою, положенням в просторі тощо). Метрична фокусується на кількісних характеристиках, числових значеннях. Композиційна підструктура образного мислення вирізняється прагненням до різних комбінувань і маніпуляцій, виділення додаткових частин та їх збирання в єдине ціле, швидкого та легкого переключення з прямої дії на зворотну [9, с. 158-159].

Сформулювати образне мислення у дітей означає сформулювати кожну з описаних вище підструктур в їхній єдності та взаємозв'язках, що стане в подальшому основою для повноцінного засвоєння шкільних знань і формування необхідних навичок.

Між тим, однією з причин недостатнього рівня сформованості образного мислення у дітей старшого дошкільного віку є загальний недорозвиток

мовлення. Л. Трофименко вважає, що «внаслідок неповносправності як звукової, так і лексичної, граматичної сторін мовлення, а також зв'язних висловлювань у більшості дітей із ЗНМ спостерігається обмеженість мислення...» [14, с. 22]. І. Брушневська дослідила, що недостатня сформованість операцій образного мислення у цієї категорії дітей призводить до недостатнього рівня розуміння словесної інструкції до завдання та труднощів під час утримання її в пам'яті, фрагментарного виконання завдання, порушення алгоритму прогнозованості дій, помилкового групування картинок за спільною ознакою тощо. «Для багатьох дітей ... із загальним недорозвитком мовлення характерна інертність, ригідність мислення, тобто вони були нездатні до самостійного засвоєння нових знань на основі власного чуттєвого досвіду, керувалися лише думкою дорослого», зазначає дослідниця [5, с. 204].

На думку І. Василенко та Ю. Рібцун, для успішного подолання загального недорозвитку мовлення необхідна інтенсивна логокорекційна робота, що спрямована на становлення чи удосконалення не лише специфічно мовленнєвих, а і загальнофункціональних механізмів мовленнєвої діяльності (Ю. Рібцун, І. Василенко, 2015) [11, с. 93]. Водночас, необхідно враховувати дослідження R. Hick, N. Botting & G. Conti-Ramsden, які вказують на застосування лише певних видів візуальної підтримки дітей зі специфічними мовними порушеннями. Дослідники наголошують, що діти цієї категорії матимуть труднощі із завданнями, які вимагають високого рівня обробки або низки розумових маніпуляцій [3]. Водночас, М. Адамів, О. Кузенко та Л. Мацук вважають, що для формування та розвитку уваги, уяви, пам'яті та різних видів мислення у корекційно-розвивальній роботі з дітьми дошкільного віку з особливими освітніми потребами доцільно використовувати техніки ейдетики, оскільки вони активізують засвоєння навчального матеріалу [3, с. 196].

Як зазначає Ю. Рібцун, завдяки властивостям образної пам'яті, шляхом залишкового збудження зорового аналізатора, людина здатна, вже безпосередньо не сприймаючи певний предмет, відтворити його образ, зберігаючи при цьому усі його риси, деталі чи навіть найменші складові. «Саме ця фізіологічна основа стала підґрунтям ейдетики – такої навчально-ігрової розвивальної системи, яка покращує сприймання, швидко й невимушено змінює увагу та пам'ять різних модальностей, розвиває образне мислення та фантазію», пояснює дослідниця [12, с. 112]. З точки зору ейдетики, навчання – це творчий та невимушений процес, який відбувається під час ігор, які все ще є провідним видом діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Існує більше 30 різних технік ейдетики, які ґрунтуються на використанні різних асоціацій. У роботі з дітьми старшого дошкільного віку найбільш розповсюдженими є наступні ейдетичні техніки: оживлення, входження, перевтілення, трансформації, техніка образних гачків, графічна імпровізація тощо; а також такі засоби, як друдли та

пиктограми. Зокрема, техніка оживлення передбачає перетворення предмета чи явища в яскравий образ, який в уяві дитини оживає. За допомогою техніки перевтілення дитина сама виконує роль живого символу, створеного в її уяві, входить в цей образ, фіксує свої відчуття, емоції, думки. Уявити себе живим символом – це складний мисленнєвий процес, оскільки дитині необхідно не просто створити певний образ та оживити його, а в своїй уяві «перенести» його на себе. Техніка образних гачків полягає в тому, що інформацію, яку необхідно обробити, треба ніби повісити на образ, створений за допомогою мисленнєвих операцій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, абстрагування, опосередкування тощо) та в основі якого можуть виступати зорові, слухові, тактильні, смакові та інші асоціації. Коли її необхідно пригадати, то спочатку виникає образ, а потім «підвішена» на нього інформація (М. Фенко, З. Мацук та ін.) [3, с. 13]. Графічні імпровізації можна робити з цифр, букв, символів, довільних ліній у різному напрямку тощо, у яких потім можна побачити певний малюнок, образ; а за допомогою графічних трансформацій відбувається трансформування одного образу в інший.

Одними з ефективних засобів, які використовуються під час роботи з техніками ейдетики, є друдли – схематичні малюнки, дивлячись на які неможливо чітко сказати, що саме на них зображено. Для того щоб зіставити зображення з образами, які виникають в уяві дитини, вона за невеликий відрізок часу опрацьовує багато різноманітної інформації, здійснюючи різноманітні розумові операції. Також друдли сприяють розвитку зв'язного мовлення.

Оскільки дітям із загальним недорозвитком мовлення складно утримувати мисленнєвий образ без наочного підкріплення, в якості графічного підкріплення умовного зображення образів в ейдетичі застосовуються пиктограми. Це маленькі схематичні зображення предметів або дій на основі асоціацій та суттєвих ознак, особливостей, властивостей предметів чи явищ. Вони дають можливість не лише запам'ятати певну інформацію, а і скласти з їхньою допомогою речення, розповідь, опис тощо.

Отже, усі ці техніки розвивають не тільки образну пам'ять та уяву, а й образне мислення, на якому базуються. Втім аналіз наукових джерел дав змогу дійти висновку про недостатню увагу щодо застосування технік ейдетики для формування образного мислення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та практично перевірити ефективність використання технік ейдетики для формування образного мислення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Методологія. Для досягнення мети застосовані наступні *методи*: 1) теоретичні – аналіз та узагальнення науково-методичної літератури з проблем дослідження; 2) емпіричні – психологічний експеримент; тестування; 3) методи обробки даних – кількісна та якісна обробка отриманих в результаті емпіричного дослідження даних; визначення

χ^2 -критерія задля доведення ефективності результатів формувального експерименту.

У дослідженні взяли участь 10 дітей із загальним недорозвитком мовлення III-IV рівня та 10 дітей із типовим мовленнєвим розвитком. Середній вік – 5,5 років. Експериментальними базами виступили дошкільні навчальні заклади №505 та № 53 м. Києва.

Результати. Емпіричне дослідження складалося з трьох етапів: констатувального, метою якого було вивчення особливостей стану сформованості образного мислення у дітей старшого шкільного віку із загальним недорозвитком мовлення у порівнянні з дітьми з типовим мовленнєвим розвитком; формувального, мета якого – формування образного мислення у дітей старшого дошкільного віку з означеними мовленнєвими труднощами з використанням технік ейдетики; контрольного, метою якого було перевірити ефективність формувальної методики.

Враження, які діти одержують відображаючи дійсність через свої органи чуття чи в процесі мислення, фіксуються в мозку і зберігаються в ньому у

виді образів предметів та явищ. Тобто, мнестичний компонент відіграє важливу роль під час обробки сприйнятої візуальної інформації та під час формування образів. У зв'язку з цим діагностика образного мислення здійснювалася через дослідження образної пам'яті. Отже, основу авторської констатувальної методики склали три модифіковані діагностичні методики дослідження образної пам'яті з урахуванням наступних параметрів: «здатність до створення образів», який досліджувався за допомогою методики «Обсяг короточасної пам'яті» (О. Кайріс, 2013); «здатність до оперування образами» – методика «Тест для оцінювання довільної образної пам'яті» (О. Главник, С. Максименко, Л. Терлецька, 2004); «здатність до створення та оперування образами на основі асоціацій» – методика «Асоціативна пам'ять» (Н. Дубашидзе, В. Князев, К. Мілотіна, Н. Рубель, 2019) [7; 10; 13].

Базуючись на результатах первинного обстеження за трьома досліджуваними параметрами, визначено рівень сформованості образного мислення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III-IV рівня та типовим розвитком (див. Рис. 1).

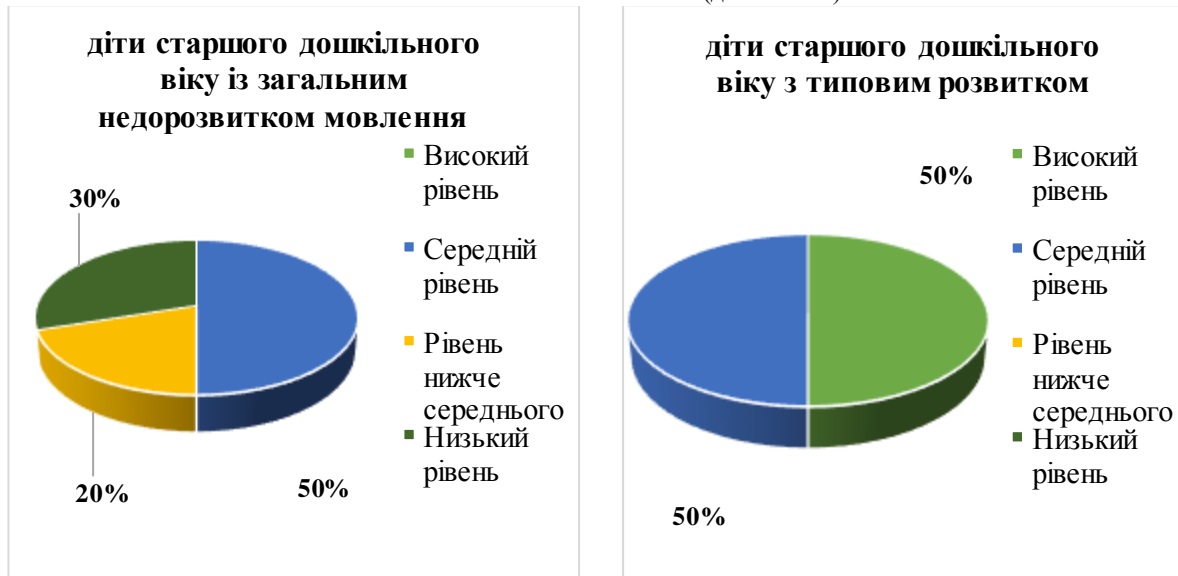

Рис. 1. Загальний розподіл рівнів сформованості образного мислення у дітей старшого дошкільного віку

Порівняльна характеристика дітей обох категорій показала, що високий рівень сформованості образного мислення мають лише діти з типовим розвитком. Між тим однакова кількість дітей з обох груп (по 50%) має середній рівень. На рівні нижче середнього та низькому рівні сформоване образне мислення у дітей із загальним недорозвитком мовлення – 20% та 30% відповідно.

Таким чином, констатовано недостатній рівень сформованості образного мислення, особливо його топологічної, проєктивної, упорядкованої та композиційної підструктур, у дітей із загальним недорозвитком мовлення III-IV рівня. Це проявляється у наявності труднощів зі створенням образів предметів чи явищ, з оперуванням ними та раніше створеними і збереженими у пам'яті образами, а також під

час аналізу, синтезу, абстрагування, опосередкування, порівняння, узагальнення сприйнятої інформації. Так, під час виконання діагностичних завдань діти не завжди правильно розуміли словесну інструкцію, допускали велику кількість помилок, часто не могли пояснити свій вибір. Їм було важко орієнтуватися серед різноманітних графічних зображень та співвідносити їх з раніше створеними та збереженими в пам'яті образами; створювати нові образи, подумки встановлюючи схожість між різноманітними предметами та явищами, виокремлюючи в них певні властивості, класифікуючи їх за різними ознаками (наприклад, за розміром, формою тощо); мисленнєво оперувати зоровими образами. На відміну від них дітям з типовим розвитком значно легше було виконувати запропоновані завдання: вони рідше помилялися, швидше робили

вибір, могли його обґрунтувати, загалом мали незначні труднощі зі створенням та оперуванням образами.

Представлені результати констатувального етапу дослідження засвідчили необхідність розробки та перевірки ефективності комплексу логопедичних занять, в основі яких лежать техніки ейдетики.

Мета розробленої методики – формування образного мислення, зокрема його топологічної, проєктивної, упорядкованої та композиційної підструктур, у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III-IV рівня з використанням технік ейдетики. Відповідно, її *завданнями* виступили: 1) вчити встановлювати різноманітні асоціації з предметами чи явищами на основі усіх сенсорних систем (зорової, слухової, нюхової, смакової, тактильної); 2) розвивати вміння аналізувати, виявляти у різних предметів подібні елементи, порівнювати їх між собою за зовнішнім виглядом, властивостями тощо; 3) вчити створювати мисленеві образи, зокрема на основі асоціацій, та оперувати ними; 4) вчити трансформувати один образ в інший; 5) вправляти в оперуванні раніше створеними та збереженими в пам'яті образами та уявленнями; 6) покращувати якість усного мовлення.

Для розв'язання окреслених завдань запропоновано такі етапи реалізації формувальної методики:

I етап – навчання дітей створенню мисленевих образів на основі встановлення різноманітних асоціацій з предметами чи явищами за допомогою максимального задіяння сенсорних систем;

II етап – вправляння в оперуванні створеними на основі асоціацій образами, а також раніше створеними та збереженими в пам'яті дітей образами, а також в трансформуванні одного образу в інший.

Паралельно з окресленими етапами формувальна методика передбачала вплив на якість усного мовлення дітей із загальним недорозвитком мовлення. Так, більшість розроблених вправ та ігор з використанням технік ейдетики, спрямовані на розвиток лексико-граматичної складової та зв'язного мовлення. Крім того, під час занять приділялася увага розвитку загальної, дрібної та артикуляційної моторики.

Отже, структура корекційно-розвивального впливу з використанням технік ейдетики передбачала 10 занять та 28 окремих вправ та ігор з лексичної тематики («Осінь. Прикмети осені», «Дарунки осені. Фрукти», «Дарунки осені. Овочі», «Диференціація «овочі-фрукти» та «Осіній одяг і взуття»), які проводилися під час режимних моментів у вільні від цих занять дні. Логопедичні заняття проводилися двічі на тиждень та передбачали виконання артикуляційних або міогімнастичних та дихальних вправ, і 4-5 вправ та ігор, що базуються на техніках ейдетики. Варто зазначити, що кожна лексична тема опрацьовувалася протягом одного тижня. В інші дні проводилося по 1-2 окремі вправи та гри з використанням технік ейдетики. Перше заняття з

однієї лексичної теми, окремі вправи та ігри відвідали першому етапу формувальної методики, друге заняття – другому етапу. Форма організації логопедичних занять – підгрупова. Таким чином, розроблена формувальна методика реалізувалася протягом п'яти тижнів з опрацюванням означених вище п'ять лексичних тем.

Пропонуємо коротко ознайомитися із змістом логопедичної роботи запропонованої методики на кожному з визначених етапів.

Перший етап формувальної методики передбачала формування вміння створювати образ на основі асоціацій. Логопедичні заняття на цьому етапі включали такий орієнтовний перелік вправ та ігор: бесіди про прикмети осені, фрукти, овочі, предмети одягу на основі зорових, звукових, тактильних, нюхових та/або смакових асоціацій з використанням техніки образних гачків; фізкультхвилинки на основі рухових асоціацій з використанням техніки перевтілення («Осінні листочки», «Компот», «Ходить гарбуз по городу» й ін.); вправи на основі тактильних та зорових асоціацій «Який? Яка? Яке?» (техніка образних гачків); ігри на основі асоціацій, пов'язаних з формою та кольором, «Розклади урожай» (техніка образних гачків), на основі вільних асоціацій «Що де і як росте?» та «Розсортуй одяг» (техніка образних гачків); гра «Що ти відчув?» (техніка оживлення).

Окремі вправи та ігри проводилися під час організаційно-виховної діяльності, прогулянок та коригуючої гімнастики, та передбачали: слухання та обговорення звуків природи; нюхання листочків, каштанів, горіхів, грибів (печериць), шишок, яблук та обговорення своїх відчуттів; збирання природних матеріалів, обговорення їх зовнішнього вигляду (колір, форма, тактильні відчуття тощо), добір асоціацій до них; складання фігури людини та зайця з природних матеріалів; складання геометричних фігур з гілок, трансформація однієї фігури в іншу; вправи на основі рухових асоціацій («Осінні листочки», руханка з овочами та фруктами); ігри «Відгадай фрукт/овоч за запахом», «Що в торбинці?», «Знайди фрукт/овоч», «Який ти фрукт/овоч?», «На яку фігуру схоже?», «Розсортуй урожай», «Згрупуй за кольором», «Упізнай за запахом», «Асоціації», «Розсортуй одяг», «Що зайве?», «Колірні асоціації», «Упізнай на дотик» та інші.

На другому етапі формувальної методики логопедична робота передбачала формування вміння оперувати образами, трансформувати один образ в інший та включає наступні вправи та ігри: відгадування загадок-асоціацій (техніка образних гачків), фізкультхвилинки на основі рухових асоціацій («Осінні листочки», руханка з овочами та фруктами й ін.), малювання на основі зображених фрагментів фруктів (графічні трансформації), вправа на основі кольорних асоціацій «Якого кольору?» (техніка образних гачків), складання речень та розповіді-опису за схемою за допомогою піктограм, ігри «На яку фігуру схоже?» (техніка образних гачків), «Калюки-маляки» (графічні імпровізації) та «Загадкові друдли».

Крім перерахованих вище вправ та ігор, на цьому етапі дітям пропонувалися завдання у вигляді схем, виконання яких передбачало декілька кроків. Розглянемо декілька прикладів таких завдань.

Запропоноване завдання (див. Рис. 2), яке відноситься до лексичної теми «Осінь. Прикмети осені», передбачало два кроки: перший представле-

ний грою «Перетвори на щось інше» (з використанням ейдетичної техніки графічні трансформації), під час якої дітям пропонувалося домалювати жолудю та каштану очі, ніс та рот для перетворення їх на обличчя хлопчиків, яблуку – кольорову смугу для перетворення його на м'яч, грибу – двері та вікно для перетворення його на будинок. Другий крок – складання розповіді за схемою за допомогою піктограм та оживлення створених образів.

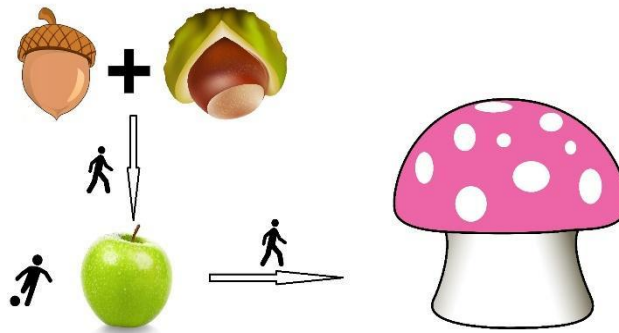

Рис. 2. Схема для складання розповіді

Друге логопедичне заняття з лексичної теми «Дарунки осені. Фрукти» (див. Рис. 3) було спрямовано на вивчення напам'ять вірша (Є у яблучка подружка // Соковита жовта грушка // У середині чудова: // Ароматна і медова) та передбачала чотири кроки: перший – прослуховування та обговорення вірша на основі асоціацій; другий – гра «Перетвори на щось інше» (техніка графічні трансформації), під

час якої дітям пропонувалося перетворити яблуко та грушу на людей, домалювавши яблуку голову, руки та ноги, а грущі в верхній її частині обличчя, очі, ніс та рот, а також руки та ноги; третій – розігрування вірша за допомогою рухових асоціацій (техніка перевтілення); четвертий – вивчення вірша за схемою за допомогою піктограм з використанням ейдетичних технік оживлення та образних гачків.

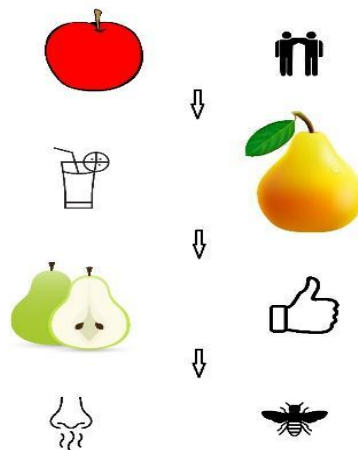

Рис. 3. Схема для вивчення напам'ять вірша

Запропоноване завдання (див. Рис. 4) включено до другого логопедичного заняття з лексичної теми «Дарунки осені. Овочі» та передбачало два кроки: перший – гра «Перетвори геометричну фігуру на овоч», під час якої дітям пропонувалося на

вибір аркуші з зображенням овалу та кола, які необхідно перетворити на овочі, домалювавши їм певні деталі; другий – складання розповіді-опису про намальований овоч за схемою за допомогою піктограм.

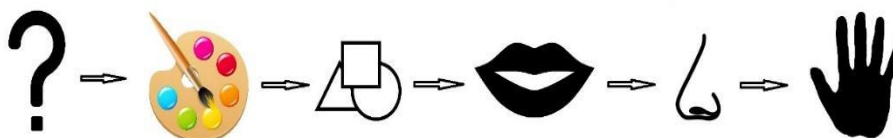

Рис. 4. Схема для складання розповіді-опису

Таким чином, впровадження методики з формування образного мислення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення тривало п'ять тижнів. Для визначення її ефективності було здійснено контрольний

експеримент, під час якого проведено повторне обстеження дошкільників із означеними мовленнєвими труднощами. Узагальненні результати представлено у діаграмі на Рис. 5.

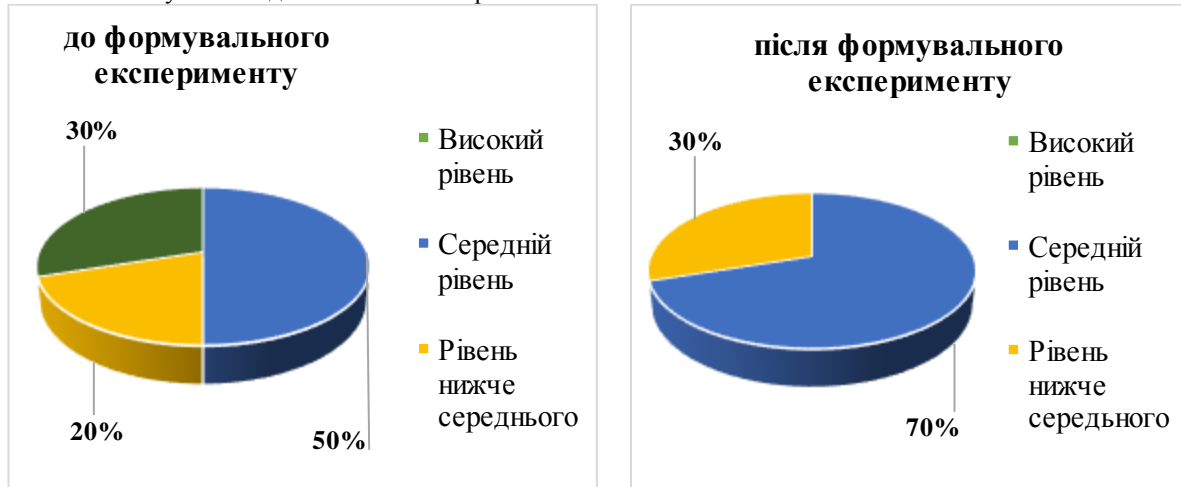

Рис. 5. Стан сформованості образного мислення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення до та після формувального експерименту

Представлені на Рис. 5 дані констатують, що після формувального впливу діти взагалі не виявляють низького рівня сформованості образного мислення. Поряд з цим, у них достатньо зросли рівні нижче середнього – з 20% до 30% та середній – з 50% до 70%.

Після проведення розроблених логопедичних занять та окремих вправ та ігор з використанням технік ейдетики помітно покращились можливості дітей у створенні мисленнєвих образів предметів чи явищ. Зокрема, на основі асоціацій, у оперуванні ними та раніше створеними і збереженими у пам'яті образами, а також під час аналізу, синтезу, абстрагування, опосередкування, порівняння та узагальнення сприйнятої інформації. А саме, діти змогли запам'ятати та правильно відтворити без помилок більше заданих зображень та слів, оскільки вже намагались здійснити з ними перераховані мисленнєві операції. Вони, хоч і не на високому рівні,

але вже могли проаналізувати зовнішній вигляд зображень; порівняти їх з іншими, схожими зображеннями; наповнювати абстрактні об'єкти конкретними значеннями, перенісши на них свій попередній досвід чи наявні знання. Також діти, хоч і не без допомоги, але намагались пояснити, чому вони обрали ту чи іншу картку до слова, яке почули та яке необхідно було запам'ятати. Такі успіхи свідчать в цілому про покращення у них стану сформованості образного мислення, а саме його топологічної, проєктивної, упорядкованої та композиційної підструктур.

Ефективність впровадження формувальної методики статистично доводилась за допомогою об'єктивного критерію χ^2 -критерія для кожного досліджуваного параметра образного мислення. Результати подані у Таблиці 1.

Таблиця 1

Ефективність застосування методики формування образного мислення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення

Параметр дослідження	Коефіцієнт χ^2 -критерія	Достовірність результатів
Здатність до створення образів	465	0,001
Здатність до оперування образами	65,83	0,001
Здатність до створення та оперування образами на основі асоціацій	62,5	0,001

Отже, запропонована методика з формування образного мислення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III-IV рівня з використанням технік ейдетики є ефективною, оскільки за всіма діагностичними параметрами виявлено підвищення результатів на високому рівні значимості $p \leq 0,001$.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз та узагальнення психолого-педагогічних та психолінгвістичних наукових джерел щодо

вивчення проблеми формування образного мислення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення дали змогу встановити поняття «образне мислення». Також встановлено, що недостатній рівень сформованості образного мислення призводить до виникнення у дітей труднощів з планування своїх дій, із порівнянням між собою предметів та явищ, із розумінням та здатністю користуватися таблицями та схематичними зображеннями, які часто застосовуються під час навчання, з запам'ятовуванням та

відтворюванням інформації різної складності, з узагальненням отриманих знань тощо. Зазначені труднощі є причиною проблем із засвоєнням знань, формуванням умінь та навичок відповідно до Базового компонента дошкільної освіти.

У ході емпіричного дослідження констатовано, що рівень сформованості образного мислення у дітей із ЗНМ III-IV рівня значно нижчий, ніж у дітей з типовим мовленнєвим розвитком. Це пов'язано з недостатнім розвитком у них топологічної, проєктивної, упорядкованої та композиційної підструктур образного мислення. У зв'язку з цим діти із загальним недорозвитком мовлення мають труднощі зі створенням образів предметів чи явищ, зокрема на основі асоціацій, з оперуванням ними та раніше створеними і збереженими у пам'яті образами, а також під час аналізу, синтезу, абстрагування, опосередкування, порівняння, узагальнення сприйнятої інформації.

Представлена методика корекційно-розвивальної роботи з формування образного мислення у дітей старшого дошкільного віку із означеними мовленнєвими труднощами передбачає два етапи. Аналіз отриманих результатів впровадження засвідчив її ефективність й дав змогу рекомендувати для подальшого впровадження.

Однак, проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми та не претендує на дослідницьку завершеність її висвітлення. Перспективними напрямками подальших дослідів вбачається в розробці та впровадженні індивідуалізованих стратегій корекційно-розвивальної роботи з формування образного мислення у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Список літератури:

1. Algozzine, B., & Douville, P. (2004). Use mental imagery across the curriculum. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 49(1), 36–39. <https://doi.org/10.3200/PSFL.49.1.36>
2. Voerma, I. E., Mol, S. E., & Jolles, J. (2016). Reading Pictures for Story Comprehension Requires Mental Imagery Skills. *Frontiers in psychology*, 7, 1630. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01630>
3. Hick, R., Botting, N., & Conti-Ramsden, G. (2005). Cognitive abilities in children with specific language impairment: consideration of visuo-spatial skills. *International journal of language & communication disorders*, 40(2), 137–149. <https://doi.org/10.1080/13682820400011507>
4. Kuzenko O., Matsuk L., Adamiv M. Formation of Cognitive Interests of Children with Special Educational Needs Through Eidetics. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2022. Т. 9, № 1. Р. 196-202. <https://doi.org/10.15330/jpnu.9.1.196-202>.
5. Брушневська І. М. Дослідження сформованості мислительних операцій у дітей із загальним недорозвитком мовлення. Міжвузівський збірник

наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Актуальні питання гуманітарних наук». 2020. Вип. 27, т. 1. С. 199-205. <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/27.203400>.

6. Ваганова Н. А. Аналіз психологічних досліджень розвитку мислення у дітей дошкільного віку. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Том XII. Актуальні проблеми психології. Психологія творчості. 2020. Вип. 27. С. 46-56.

7. Кайріс О. Д. Практикум із загальної психології : навч. посіб. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 252 с.

8. Лодатко Є. Моделювання структури образного мислення. Актуальні питання природничо-математичної освіти. 2013. № 1. С. 121-128. URL: https://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/1299/1/Lodatko_Modeliuvania%20struktury.pdf (дата звернення: 23.11.2023).

9. Новікова О. А. Психологічні закономірності розвитку просторового мислення. Збірник наукових праць «Актуальні проблеми навчання та виховання людей із особливими потребами». 2007. № 3 (5). С. 157-166.

10. Пам'ять дитини / С. Максименко, Л. Терлецька, О. Главник. Київ: Главник, 2004. 112 с.

11. Рібцун Ю. В., Василенко І. М. До проблеми формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. Освіта осіб із особливими потребами: шляхи розбудови : наук.-метод. зб. 2015. Вип. 9. С. 92-97.

12. Рібцун Ю. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : навч.-метод. посіб. Київ, 2014. 238 с.

13. Робоча книга корекційного психолога / В. Князев, К. Мілютіна, Н. Дубашидзе, Н. Рубель. Київ: ДІА, 2019. 308 с.

14. Трофименко Л. І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку : монографія. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. 2014. 144 с.

15. Фенко М., Мацюк З. Елементи ейдетики у системі мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2022. № 6. С. 9-16. <https://doi.org/10.32782/apv/2022.6.2>.

16. Фурманюк І. В. Формування наочно-образного мислення у дітей дошкільного віку. Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації: тези доп. учасн. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 23-24 листопада 2021 р.). Вінниця, 2021. С. 166-168.

17. Чемерпільська А. Особливості розвитку наочно-образного мислення у старшому дошкільному віці. Збірник наукових праць «Актуальні проблеми психології в закладах освіти». 2015. Вип. 5. С. 91-94. doi.org: 10.31812/psychology.v5i.7378.